

Szuromi Pál

Egy ördögös konstruktőr

Schéner Mihály művészi metamorfózisai

A meglepetések mestere. Neki a nyugtalan igazság- és identitáskeresésben leledzik a tényleges állandóság. A múlt században még leginkább gesztikus erejű expresszív képeivel, majd népi gyökerű festészeti meg plasztikai műveivel keltett feltűnést. A közelmúltban viszont egy posztimpresszionista templomkollekciót állított a publikum elé. Mintha a kilencven felé közelítő művész egyre jobb kapcsolatban szeretne lenni a magaságok urával. Másfelől a *Forrás* szerkesztője nemrégiben egynéhány robusztus, könnyed és játékos Schéner-grafikát küldött a részemre, mintegy jelenlegi írásom motivációjául. Csakhogy az egyik kép figuraszövevénye mellett máris azt olvasom: pofa be. Ami elég profán, katonás figyelmeztetés. A következő rajzon ellenben a kezek, lábak, mellek és virágelemek ledér körtáncát érzékelem. Ráadásul a szövegtoldalék is aranyos, minthogy: Jövel vágy – dudulis tavasz – csiklandó. Nos, ebből az archaikus, népies megjegyzésből akár ki is indulhatunk.

Nem tehetek róla: kimondottan imádom az ízes, képletes és tősgyökeres zamatú kifejezéseket. Sajna kevés van belőlük, egyre kevesebb. Pedig a zöldszőnyegű, fűfrizurás kikelet pontosan most bontakozik ki előttünk, azaz húsvét tájékán. Néhány hete még szikár, szúrós képzetű facsoportokkal, egyben fázós, bebugyolált emberalakokkal voltunk körülvéve. Mostanra azonban környezetünk derekasan összeszedte magát. Hiába a sopánkodás, a világgazdasági válság: az élet normális menetét nemigen lehet vakvágányra vezetni. Jelenleg is színesednek, lombosodnak – dudorodnak a fák, amint a lányok, asszonyok is ledobták magukról nehézkes bundáikat. Tényleg: aki a dudulis tavaszt emlegeti, az nem csupán a melengető fényre vagy a madarak csivitelésére lehet kiéhezve. A csudát. Inkább egy forma- és emberközpontú személyiségről kell tudomást vennünk. Maillol is a telt, gömbölyded figurákban látta a létezés esszenciáit, nem is szólva a zseniális Tóth Menyhértől. Aki egyébként Schéner Mihály jóraivaló cimborája volt.

Lám, a barátok formaképzetei azért titkon összekacsintanak.

Amúgy az ízes, rusztikus szójárású művész az írókkal, költőkkel is szívélyes, bensőséges kapcsolatban áll. Becsüli, szereti őket, mint afféle közeli, mentális rokonait. S ez a vonzalom többé-kevésbé fordítva is érvényes. A kiváló Nagy László történetesen vitális, fergeteges verset szentelt az ördögös, kalapos, süveges és sipkás alkotónak, ahogy Juhász Ferencet is csak-csak megfogta a Kéz-variációk sorsszerű, kozmikus sugallata. De van itt egy közelebbi esemény is. A mester nyolcvanadik születésnapjára ugyanis színes, élvezetes költői antológia látott napvilágot, amelyben tizennyolc érdemes poéta műveit olvashatjuk. (*S. M. virágtára*, Szakolcay Lajos (szerk.), Bába Kiadó, Szeged, 2003). Magam

---

Szuromi Pál írásával a közelmúltban elhunyt Schéner Mihályra emlékezünk. (*A Szerk.*)

is ott voltam e kötet premierjén, dedikációt is kértem az ünnepelttől. Aki szignója fölül önmaga portréját is rögvest, kéretlenül és remekül odabiggyesztette. Ekkor villant belém: Schénernek alighanem a rajz az igazi anyanyelve. Így hát egy vérbeli, állhatatos képirót tisztelhetünk benne.

Képirói metódus? Ez közel sem azonos a szokványosabb képrajzoló, képteremtő mentalitással. Igaz, mindkét művész típus lényegében a szemével falja fel a világot. Csak az előbbi alkat nemigen bírja szőröstül-bőröstül bekebelezni a különféle benyomásokat: valahogy nem képes amolyan brutális „gyilkosságra”. Mindig szüksége van egy-egy eleven tónusra, egy-egy életszerű mozzanatra. Akárha egyféle gyermeki lelkület is ott fészkelne benne. Miként az egyiptomi hieroglifák sem távolodnak el túlonúl a konkrétabb érzéki jelenségektől. Idegen tőlük a tudálékos magaslati pozíció: a későbbi nyelvekre jellemző absztrakt elvontság. Aztán a népművészet formateremtő, díszítő gyakorlatában is tetten érhető e szelíd, emberközeli magatartás. Úgy alakítják napkorongos, virágmintás és figurális ritmikáikat, hogy bennük a létezés ciklikus mozgásrendje éppúgy felfedezhető, akár a heterogén dolgok szürrealis összetartozása. Schéner Mihály is egyszerre narratív megterkonstruáló egyéniség.

Eredendően csak festőnek készült, semmi másnak. Hogy emellett időközben mégiscsak plasztikus, keramikus, textiles, játékkervező – vagyis univerzális művész lett, ennek érdekes, tanulságos a története. A pályakezdő Schéner mindenestre látszólag merészen elrugaskodott főiskolai mesterétől, Rudnay Gyulától. Hisz a hatvanas évek elején a kihívóan újító, progresszív hangú expresszív, tasiszta és absztrakt törekvésekhez kötődött. Majd szenvedélyesen vonagló, fájdalmas szépségű és fanyar emberlátásával hamarosan ott volt a hazai piktúra élvonalában (pl. *Vigasztalás, Kiütés – kivirágzás, Akt, Ákombákom*). Sajnos a kortársi kritika jóformán semmit sem érzékelt az alkotó őszinte, invenciózus kitárulkozásából. Ezért képletesen a földbe döngölték – jó néhány tehetséges pályatársával egyetemben. Amiből aztán keserves emberi, művészi traumák keletkeztek (depresszió, pályaelhagyás, külföldi próbálkozás). Schéner Mihályt mégsem hagyta cserben Fortuna szelleme. Egy londoni műkereskedő felismerte képességeit, határozottan felkarolta, így egy hosszabb nyugat-európai tartózkodással folytathatta pályafutását.

Mi van viszont akkor, ha nincs ez a jószemű angol műgyűjtő?

Aligha kétséges: néha a szerencsés véletleneken múlik életünk alakulása. Bizonyára Schéner pályája is másféle arculatot nyert volna, ha elmarad ez a magvas, felvillanyzó külföldi tájékozódás. Mert itt a legautentikusabb művészi tendenciákkal közvetlenül szembesülhetett, kezdve az absztrakt expresszionizmustól, a pop-arttól egész a lettrista vagy újkonstruktivista felfogásokig. Nekem az a meglepő: ez az ízig-vérig szubjektív, karakteres alkotó milyen feltűnő gyorsan, szisztematikusan befogadta a legkülönfélébb formai, technikai sugallatokat. Neki Pollock zabolátlannak tetsző fergeteges drámaisága ugyanúgy sokat jelentett, akár csak a Mondrian nyomdokain építkező Nicolas De Staël kolorisztikus fegyelme (pl. *Foltok, Antropomorf konstrukció*). Ami annyit tett: a művész néhány esztendő leforgása alatt szinkronba került a legprogresszívebb nemzetközi trendekkel.

Itt azért egy sajátos határmezsgyén vagyunk. Minthogy az elvont, artisztikus és nonfiguratív tolmácsolás markánsabb tényerésével egyre inkább csak a szubjektív töltetű formai princípiumok éltették az alkotó munkásságát. Innentől ilyenképp akár egy szűkebb, specifikusabb stílári útvonalon is járhatott volna, ahogy ez másoknál is előfordult. De nem. A hatvanas esztendők végétől Schéner Mihály munkásságában egy jelentős tematikai, szemléleti fordulatot tapasztalhatunk. Felfedezte magának a hajdani huszárok, az egykori vásárosok vagy a mézeskalácsok dekoratív, népies képzetkincsét, s ezzel a hazai folklór – egyben gyerekkori élményei – nyomába szegődött. Más szóval: egy archetipikus, kollektív témakör modern szöszólója lett.

Hogy honnan ez a szembeszökő metamorfózis? A művész méltatói alkalmanként a pop-art hatásokból vezetik le a népművészeti tematikák intenzív felbukkanását. Csak ezt kissé erőltetettnek érzem. Tény viszont, hogy a Svédországban is megfordult alkotó megannyi mives, népies és tartalmas faplasztikával szembesült. Amelyek jó része a vikingek történetéhez kötődött. Valószínűleg innen jött a felismerés: akkor nekünk sem kell eltitkolnunk historikus, plebejus, népi gyökereinket.

Hisz az önazonosság mégiscsak alapkérdés.

Más lapra tartozik, hogy a dogmatikus kritika ezúttal sem tapsolt Schéner látványos pálfordulásának. Inkább korábbi expresszív felfogásához próbálták visszavezetni. Annál is inkább, mivel nálunk a 70-es esztendőkből valósággal mozgalommá duzzadt a népművészeti forrásokból töltekező alkotók serénykedése (l.: *Utak a népművészetből, Vonzások és válaszások* című átfogó vándorkiállításokat). A nyomatékos példákat természetesen Vajda és Korniss munkássága szolgáltatta, ámbar a kultúrpolitikát ez sem feszélyezte. Ők kimondottan nacionalista elhajlást észleltek e törekvésekben, így a tárlatsorozatot hamarosan betiltották. Schéner Mihály azonban eltökélten folytatta folklorisztikus bázisú művészi tevékenységét. Míg az egyik oldalon lírikus könnyedségű, karcos és jelszerű pásztor- és huszárképek kerültek ki műhelyéből, addig a másik térfélen faanyagokból, fémekből és textíliákból is létrehozta sajátos tematikájú, szerkesztett expresszivitással kiképzett műveit (pl. *Subás pásztorok, Piros huszár, Törvénytábla, Posztókotlós, Dorottya kocsi*). S mindezek háttérben legfőképp szecessziós, organikus szemléleti beállítottsága munkálkodott.

Ha megfontoljuk: e békési, medgyesegyházi származású mester több ponton elválik hasonló felfogású társaitól (pl. Kátai Mihály, Halmy Miklós, Csutoros Sándor, Kalmárné Horóczy Margit, Illyés István, Bolmányi Ferenc, Kő Pál, Porkoláb Sándor). Nem elég, hogy egy rendkívül nyitott, sok műfajú és szeriális hajlamú szerzővel van dolgunk, de tőle a játékos, ironikus és extrém formaképzés ugyanúgy elválaszthatatlan. „*A játék Isten mosolya*” – hirdeti eltökélten, miközben elkeseredetten fürkészi a hazai környezet- és játékkultúra siralmas helyzetét. Minthogy nagyrészt csak toldozást-foltozást meg bővítarabokat lát majd mindenfelé. Innen származik, hogy Schéner életművében megannyi művészi igényű játéktárgy is helyet kér magának, kezdve az eligazító jelzőablaktól egész a mobil szélkakasokig és a különféle praktikus eszközökig. Azt is mondhatnám: ezzel a gyermeki világ, a játékkultusz nemzeti lokalizálását feszegeti az alkotó, méghozzá teljesen indokoltan. Elvégre kár lenne tagadnunk: egy globalizált földgolyón még inkább tétje lesz az eljövendő generációk kulturális és szellemi identitásának.

Persze termékenység ide, játékosság oda: Schéner Mihály munkásságából a kiugróan rangos, korszakos jelentőségű remeklések sem hiányoznak. Már az is rendhagyó, hogy izgalmas, talányos textilplasztikáival egy új műfajt teremtett. Aztán fa- és fémobjektjeiből is jó néhány időtálló, kiérlelt mestermű született (pl. *Agyrabló, Huszárok, Kultikus kéz, Kézrelief, Hüvelykujjam vadászni ment, Csepűrágók, Bohóckocsi*). S ha már a komikum, a bohóckodás példázatait érintem, akkor a művész karneváli képeit is érdemes szóba hozni. Hisz előszeretettel vonzódott e vásári vonzatú, paradox fejhalmazokból szerveződő expresszív, groteszk tematikához. Mintha számára az őszinteség-képmutatás alternatívája perdöntő fontosságú lenne. Különben itt is kiderül: az alkotó korántsem bírt teljességgel hátat fordítani a mesterétől örökölt kolorisztikus szenvedélynek és a komponáló fegyvereknek se. Másrészt Oscar Wilde elmés felismerése is ide kívánczik: „*Ha az emberek szájából hallani akarod az igazságot, adjál rájuk álarcot.*”

Úgyhogy a derűs életszemléletnek igenis komoly, tetemes ára van.

Ne feledjük: a karneváli eszme valójában a középkor találmánya. Amivel a jámbor, hétköznapi halandók egy-egy röpké lehetőséget kaptak ellenszenves uraik, feletteseik és körülményeik büntetlen kigúnyolására. A parabolikus maskarák tehát a mindenható

nevetés ünnepét jelentették, s vele együtt az emberi szabadság és demokrácia illúzióját is felvillantották. Mivel kiengesztelő szelepekre, szemfényvesztő „circuszi” mutatványokra úgyszólván minden korszakban szüksége volt a hatalomnak. Nos, Schéner Mihály jelenlegi grafikáit sem bírom túlságosan elszakítani e fanyar, etikus és karneváli szemlélettől. Nem nehéz észrevennünk: ezúttal is ördögies képzetű vagy bohócsipkás alakok jelentkeznek a felületeken, nem beszélve az állatias és mechanikus vonzatú extravagáns figurákról. Amelyek sorra-rendre a nyugtalan elmozdulások, kitérülések, egyben a kifelé mutogatások stádiumait érzékeltetik. Tényleg: Gulácsy Lajos is pont a felvillanyzó karneváli témákban talált rá önmaga összetett lényének szabadabb megfogalmazására (pap, bohóc, netán bölcs?).

Annyi bizonyos: e hiperérzékeny, sok műfajú művész tevékenységében a rajz, a grafika felfokozott jelentőséggel bír. Ugyanúgy hétköznapi, mindenés és alapozó szerepű, miként az átvezető, sőt ünnepi funkciókat is felvállalja. Nem csoda így, hogy nála a kalligrafikus finomságú, légies vonalfutamok éppúgy megjelennek, akár a vasosabb, robusztusabb hatású mintázatok. Amint ez itt is megfigyelhető. Mégis megkapóan friss, dinamikus és talányos alakvariációkkal szembesülhetünk. Ennélfogva a Schéner-műveket aligha tudjuk pontosan szavakba önteni. Bár így is kiderül: többnyire ironikus, expresszív és szürreális figurációkat teremt, amelyekben időnként a méretes, túlhangsúlyozott fejformák a szembeötlők. Ez pedig többek közt azt jelenti: a művész szemléletében a gyerekrajzok keresetlen, őszinte és suta bájának érdemleges becsülete van. A kicsik nemigen studióznak a kifejezés pontosságán, eleganciáján: számukra az önkivetítés belső igazsága az érdekes.

Mert az apró gyerekek is a képírók táborába tartoznak.

Az idős mester egyébként fantasztikus egységet tud létrehozni a legkülönfélébb emberi és tárgyi motívumok között. Egyik rajzi látomásán mindenesetre ellentétes nemű, duális kobakú személyiséget állít elénk. Akárha nem létezne szintiszta férfias vagy nőies mentalitás. Máshol meg a pajzán, erotikus inceselkedések nyomulnak előtérbe. A *Lepkevilág* szétvetett lábú nőalakjáról például eszünkbe juthat a Zsuzsanna és a vének klasszikus szituációja. Szóval: a kukkolás, a leselkedés huncut helyzeténél vagyunk. Ahogy a „dudulis” kép cigis főszereplője is méretes, szinte dombos léptékű mellformákkal van ellátva. És csakugyan: itt is feltűnnek a növénymintás, mintegy az őstermészetre visszautaló képelemek. Másfelől azonban e figurális víziókba alkalmanként a stilizált, mértanias formaképletek is beépülnek. Vagyis nem csupán a rajzi ötletek hatnak a tárgyak, a plasztikák megszületésére, de ez fordítva is éppúgy működik.

Szó, ami szó: Schéner Mihály rendkívül intenzív, sokrétű és rangos munkássága az idő sodrásában végül is többé-kevésbé a helyére került. Ugyanúgy respektáljuk érdekes, rendhagyó és analitikus könyveit (pl. *Diabolikon, Játék-fundamentum, Kézívirágzások*), amint köztéri plasztikáinak, kiemelkedő művészi díjainak és életműve egészének is csak-csak örülünk. Ennek dacára bizonyos tartozásaink is vannak a mesternek. Ha történetesen rajtam múlna: én egy színes, teres, változatos és autentikus Schéner-játszóteret létesítenék Békéscsabán vagy Budapesten. Hisz a névadónak sem lenne ellenére, ha még nyilvánvalóbbá válna a magasságos Isten humanitárius „mosolya”.